

Голові спеціалізованої вченої ради

ДФ 26.133.011 у

Київському університеті імені Бориса Грінченка

доктору психологічних наук, професору,

завідувачу кафедри психології особистості та

соціальних практик Інституту людини

Сергеєнковій Оксані Павлівні

Відгук

офіційного опонента, **Кузікової Світлани Борисівни**, доктора психологічних наук, професора, завідувача кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка на дисертаційну роботу **Фатєєвої Марини Сергіївни «Психологічні особливості самоусвідомлення осіб з орторексією»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Суспільну значущість дисертації, яка розглядається, зумовлено особливістю проблематики порушень харчової поведінки у психологічній науці. Стрімкий розвиток сучасного інформаційного простору, перехід значної частини діяльності до онлайн середовища загострює проблему самоусвідомлення осіб із розладами харчової поведінки. Особливості подання інформації у ЗМІ, як об'єктивної, так і суб'єктивної, є передумовою швидкого поширення такого феномену, як орторексія. Остання трактується як нав'язливе прагнення особи до «здорового й правильного» харчування, як патологічний потяг до споживання певної їжі. Явище орторексії лише починає досліджуватися у світі, тому ще не набуло чітких наукових контурів: одні вчені вбачають в орторексії психічний розлад, інші – лише певну соціальну тенденцію.

Зберігає науковий інтерес і проблематика природи самоусвідомлення особистості загалом та осіб з орторексією, зокрема. Оскільки процеси самоусвідомлення недоступні дослідженню методами природничих наук, то

головним джерелом інформації про механізми самоусвідомлення є феноменологія їх розладів. Дослідженню внутрішньої суперечливості самоствавлення, змінам самоствавлення на поведінковому рівні, трансформаціям самооцінки – цим та багатьом іншим феноменам свідомості осіб з розладами харчової поведінки наука лише починає приділяти увагу. У зв'язку з цим тема дисертаційної роботи «Психологічні особливості самоусвідомлення осіб з орторексією» набуває важливості та є актуальною, що підтверджується її ґрунтовним теоретичним, методологічним та емпіричним наповненням, впровадженням результатів у науковий простір України та Європи, апробацією на вітчизняних і зарубіжних наукових заходах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і результати, які представлено в дисертації М. С. Фатєєвої, слід оцінити як теоретично, методично, емпірично обґрунтовані й достовірні. Основні положення дисертації є суттєвим внеском в дослідження обраної проблеми, дисертантка має підстави вважати переважну більшість своїх висновків науково обґрунтованими. Висновки базуються на використанні загальноновизнаних методів дослідження, таких як:

- а) теоретичні методи: теоретичний аналіз, індукція, абстрагування, узагальнення, систематизація, моделювання, що застосовувалися для вивчення концептуальних засад дослідження проблеми самосвідомості осіб з орторексією та визначення її провідних компонентів;
- б) емпіричні методи: психологічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), психодіагностичні методи, які забезпечили реалізацію експерименту;
- в) методи математичної обробки даних (коефіцієнт кореляції r -Пірсона, кутове перетворення Фішера ϕ , t -критерій Стюдента для незалежних вибірок; для порівняльного аналізу використано парний t -критерій Стюдента) з подальшою їх інтерпретацією та змістовим узагальненням.

Дисертаційне дослідження М. С. Фатєєвої містить всі необхідні компоненти: чітко сформульовано мету дослідження, завдання, що ставила

перед собою дисертантка, об'єкт та предмет дослідження, визначено методологічну та теоретичну основу дослідження, представлено методи дослідження, виокремлено наукову новизну отриманих результатів, окреслено їхнє практичне значення, висвітлено, де і як були апробовані та опубліковані результати дисертаційної роботи.

Висновки роботи сформульовано чітко та лаконічно, в них представлені загальні досягнення авторки та її внесок у розв'язання поставленої в дослідженні проблеми. Додатки та список використаних джерел оформлені згідно з установленими правилами та містять потрібну довідкову інформацію. Текст дисертації має чітку структуру: пропорції теоретичних розмірковувань та викладу емпіричного дослідження автором дотримано.

Наукова новизна отриманих результатів. Новизна та достовірність наукових результатів, сформульованих у дисертації, мають своїм підґрунтям використання теоретичних здобутків вітчизняних і зарубіжних учених з досліджуваної проблематики, достатню кількість публікацій авторки у провідних наукових виданнях та апробацію результатів шляхом їх обговорення на науково-практичних конференціях.

Дисертаційне дослідження Фатєєвої М. С є одним із небагатьох досліджень порушень харчової поведінки в Україні та першим дослідженням нервової орторексії. У дослідженні:

- систематизовано та узагальнено головні критерії орторексії як психічного стану (патологічного потягу): порушення самоусвідомлення та нав'язлива поведінкова активність, спрямована на дотримання «правильного» харчування;
- уперше розроблено модель формування розладів (порушень) харчової поведінки, яка охоплює такі феномени: «Я», стандарти харчової поведінки та фокус самоусвідомлення; виявлено та описано соціально-культурні детермінанти обмежувально-вибіркових харчових патернів: харчові стандарти при орторексії включені в ідеальний Я-образ, тісно пов'язаний з самоусвідомленням та самооцінкою, й фокусуються на якості їжі. Заслуговує уваги переконання авторки про те, що ціннісне ставлення до якості, корисності їжі, що має об'єктивні екологічні передумови, є сучасним трендом

й викликає суспільне схвалення. Харчова ж поведінка стає способом задоволення психологічних та соціальних потреб найвищого рівня й визначає загальний спосіб життя людини;

- уточнено місце орторексії серед інших порушень харчової поведінки як окремої субкультури, де визначено її в межах девіантної, альтернативної харчової поведінки та як симптом більш складного та глибокого психічного розладу;
- поглиблено уявлення про зв'язок орторексії та харчової інтуїції (чим вищий рівень орторексичних проявів, тим нижчий рівень харчової інтуїції);
- в процесі розкриття особливостей самоусвідомлення людини в контексті орторексичної субкультури, удосконалено психологічний зміст поняття «самоусвідомлення особистості» як процесу безпосереднього сприйняття індивідом власних психічних актів і результату формування безпосереднього образу самого себе;
- подальшого розвитку набули наукові уявлення стосовно семантичного простору сприйняття їжі особами з порушеннями харчової поведінки, які визначено критеріями тактильної привабливості, впорядкованості, корисності та емоційної атрибуції.

Результати дослідження свідчать про здатність автора до різнобічного бачення проблеми, до обґрунтованого узагальнення емпіричних фактів і систематизованого їх подання. Основні результати дисертаційної роботи чітко конкретизовані і гідним чином презентують особистий внесок здобувачки в наукове бачення орторексії як одного з поширених порушень харчової поведінки.

Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Зміст теоретичної частини свідчить про ґрунтовне опрацювання дисертанткою значної кількості наукових праць із досліджуваної проблеми. Джерельна база роботи налічує 223 найменування, з них 79 – англійською мовою. Дисертантка залучила сучасні наукові джерела зарубіжних та вітчизняних фахівців із зазначеної проблематики. Позитивне враження справляє обсяг глибоко опрацьованих праць визнаних вчених, таких як С. Fairburn, F. Barthels, А. Brytek-Matera, M. Herrin, E. Mcinerney-Ernst, H. Cena, E. Tribole, T. Tylka, N. Schnackenberg, R. Moroze та інших.

Отримані результати дисертаційної роботи висвітлено у 10 наукових

публікаціях за темою дисертації, з них 9 одноосібні: 2 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у періодичному науковому виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва і розвитку та/або Європейського Союзу, у 4 тезах Міжнародних та Всеукраїнських наукових конференцій, 2 – у збірниках апробаційного характеру.

Особистий внесок здобувачки у статті «Парадокси потребово-мотиваційної сфери осіб з нервовою орторексією», написаній у співавторстві, полягає в обґрунтуванні проблеми, самостійному зборі емпіричного матеріалу, проведенні статистичної обробки даних (що охоплює 50 % тексту статті) Lozova, O., Drobot, O., Fatieieva, M. (2017).

Переконливими є публікації в авторитетних виданнях України та Європи, які вичерпно відображають суть проведеного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані авторкою висновки та рекомендації щодо допомоги особам з орторексією було сконцентровано у «Програмі корекції процесів самоусвідомлення осіб з орторексією» (ПКПС). Значущою виявилася апробація цієї програми протягом практичної роботи Фатєєвої Марини Сергіївни та ознайомлення з реальними результатами як спеціалістів, так і широкого загалу.

Результати дослідження і сформульовані у ньому рекомендації впроваджено в роботу Асоціації лікарів і психологів «Розлади харчової поведінки: терапія та превенція» з 2016 по 2021 рр. (довідка №14 від 22.02.2021). Заслуговує на високу оцінку поєднання практичної роботи здобувачки з особами, що страждають на порушення харчової поведінки, з теоретичними узагальненнями світового й вітчизняного досвіду. Вищезазначене стало підставою для реальних висновків дослідниці та їхній імплементації до корекційної діяльності. Заслуговує на схвалення використання спеціалізованого науково-практичного журналу «Розлади харчової поведінки: сучасний досвід» для поширення своїх рекомендацій та наукових розшукувань, враховуючи, що вона є членом редакційної колегії. Важливими є факти психоедукаційної роботи дисертантки у соціальних мережах та ЗМІ, її блогерська діяльність та активна позиція фахівця з метою превенції

харчових розладів у населення України та інших країн. Вказана діяльність стала позитивним кроком в інформуванні світової спільноти щодо розвитку психологічної допомоги при розладах харчової поведінки в Україні, участь та виступи дисертантки на міжнародних наукових конференціях Європи (Вільнюс, 2017; Каунас, 2018; Париж, 2019) сприяли зміцненню наукового авторитету нашої країни.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації офіційним опонентом свідчить про дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності в повному обсязі. Усі положення дисертації, які використовує здобувачка для підтвердження авторської позиції, містять посилання на відповідні джерела.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи наукове та практичне значення здобутих дисертанткою результатів дослідження, все ж вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження й побажання стосовно окремих положень дисертації.

1. Положення більшості цитованих авторів цілком логічно інкорпуються до тексту викладу, проте не завжди переосмислюються в контексті поставлених дослідницею завдань. Гадаємо, що більш аналітичне ставлення до описаних підходів дозволило б дисертантці не лише краще структурувати власний дослідницький підхід, але й сприяти становленню власної наукової концепції орторексії як психічного феномену.

2. З огляду на актуальність дисертаційної теми, у кінцевому підсумку від роботи очікувалися пропозиції прикладного застосування особами з орторексією засобів самопомоги. Маємо на увазі створення та апробацію комплексу психологічних технологій для психологічної самопомоги та соціальної підтримки осіб з орторексією, зокрема, сімейної підтримки. Нам вбачається методологічно важливими застосування й реалізація такого практико-орієнтованого підходу в подальших дослідженнях дисертантки.

3. На наш погляд, дисертантці слід було б ширше розкрити питання орторексії в контексті її світового бачення не лише науковцями Європи та США, але й дослідниками з країн Азії. Оскільки серед зарубіжних джерел переважають англійські видання, то в майбутньому варто було б приділити

більшої уваги працям німецьких та французьких авторів.

4. Дисертація набула б більшої вагомості, якби дисертантка детальніше, в окремому підрозділі, презентувала власний внесок в адаптацію англomовної методики «Шкала інтуїтивного харчування-2» Т. Tylka та А. Kroon Van Diest (2013). У тексті роботи авторка ж лише згадує про цю адаптацію.

Указані зауваження й побажання мають дискусійний характер, не знижують теоретичної та практичної цінності проведеного дослідження, яке є цілісним і самостійним, має наукову новизну та практичне значення.

Загальний висновок.

Актуальність теми, самостійність і завершеність здійсненого дослідження, наукова новизна та практична значущість отриманих результатів дає підстави зробити такий загальний висновок: дисертаційна робота Фатєєвої Марини Сергіївни «Психологічні особливості самоусвідомлення осіб з орторексією» відповідає галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам пп. 9, 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, а її авторка – **Фатєєва Марина Сергіївна** заслуговує на присудження наукового ступеня (PhD) доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент

завідувач кафедри психології

Сумського державного педагогічного

університету імені А. С. Макаренка,

доктор психологічних наук, професор

С. Б. Кузікова

*Відгук Фатєєвої
06.05.2024р.
Голова спеціалізованої
вченої ради № 06.133.011
з.п.м.п.и., проф. Сергійов О.П.*